

ANDRZEJ MOROZ

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Instytut Językoznawstwa

ORCID: 0000-0002-0414-4832

Profesor Krystyna Kallas (1940–2024)

3 stycznia 2024 roku świat nauki pożegnał profesor Krystynę Kallas, osobę, która przez dekady prowadziła z zaangażowaniem i pasją badania nad współczesnym językiem polskim, pozostawiając po sobie trwałe ślady w polskiej lingwistyce. Urodziła się 16 września 1940 roku w Warszawie, jednak całe jej zawodowe życie było ściśle związane z Toruniem, gdzie zdobyła wykształcenie i rozwijała swoją karierę. Tu bowiem w 1962 roku ukończyła studia magisterskie na kierunku filologia polska, po obronie pracy dyplomowej przygotowa-

nej pod kierunkiem profesor Haliny Turskiej. Z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika związane są również kolejne etapy jej pracy akademickiej, gdyż tu – na podstawie rozprawy *Próba klasyfikacji zredukowanych zdań pojedynczych dzisiejszej polszczyzny pisanej*, przygotowanej pod kierunkiem profesora Leszka Moszyńskiego – uzyskała 21 kwietnia 1970 roku stopień doktora nauk humanistycznych. Nie przestając na tych osiągnięciach,

kontynuowała ona swoją pracę badawczą, zyskując renomę w polskim środowisku językoznawczym jako ekspertka od składni współczesnego języka polskiego. 25 maja 1980 roku uzyskała stopień doktora habilitowanego w zakresie językoznawstwa polskiego na podstawie rozprawy *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim*. Uwieńczeniem kariery naukowej Krystyny Kallas był nadany jej przez prezydenta RP w roku 1994 tytuł profesora. Toruńska badaczka zapisała się w pamięci jako osoba niezwykle zaangażowana, sumienna i oddana swojej pracy, a jej dorobek naukowy na zawsze pozostanie ważnym punktem odniesienia w badaniach nad językiem polskim. Na emeryturę przeszła po owocnej pracy akademickiej 1 października 2010 roku.

Profesor Krystyna Kallas dała się poznać jako rzetelny badacz języka polskiego, ale także doskonały i życzliwy dydaktyk oraz osoba podejmująca obowiązki związane z licznymi i wymagającymi funkcjami organizacyjnymi, zarówno w macierzystej uczelni, jak i poza nią. Podczas pracy na uniwersytecie w Toruniu pełniła m.in. w latach 1991–2010 funkcję kierownika Zakładu Języka Polskiego (przekształconego następnie w Zakład Współczesnego Języka Polskiego), równocześnie kierując w latach 1993–2005 studiami doktoranckimi z zakresu językoznawstwa. Angażowała się także w prace organizacyjne w strukturze Wydziału Humanistycznego, gdzie w latach 1981–1984 pełniła funkcję prodziekana, oraz uczelni, kiedy reprezentowała Wydział Filologiczny w Senacie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Jej pasja badawcza i odpowiedzialność za kształt środowiska językoznawczego związała ją również z licznymi organizacjami naukowymi. Była m.in. członkiem Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, w tym członkiem Zarządu Głównego PTJ (1987–1990), członkiem Rady Naukowej Instytutu Języka Polskiego PAN (1990–1992), a także członkiem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego i Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Za swoją pracę naukową, dydaktyczną i zaangażowanie organizacyjne była również wielokrotnie nagradzana, w tym Złotym Krzyżem Zasługi (1982), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1984) oraz nagrodą Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki (1975). Dodatkowo kilkakrotnie otrzymywała nagrody Rektora Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, co potwierdzało jej nieoceniony wkład w rozwój uczelni i środowiska akademickiego. Dzięki swojemu profesjonalizmowi, życzliwości i pasji badawczej profesor Krystyna Kallas pozostaje autorytetem w dziedzinie językoznawstwa i wzorem zaangażowania w życie akademickie.

Profesor Krystyna Kallas była specjalistką wysoko cenioną w polskim środowisku językoznawczym za sprawą swego dorobku naukowego, niezwyklej drobiazgowości analiz, wnikliwości sądów oraz umiejętności stawiania trafnych i nowatorskich diagnoz badawczych. Stałą cechą naukowego pisarstwa profesor Krystyny Kallas była precyzja formułowania problemów i proponowania klarownych, logicznych ich rozwiązań. Dzięki temu jej prace zyskały rangę obowiązkowych lektur nie tylko dla młodych adeptów językoznawstwa, ale i doświadczonych badaczy. Jej badania cechowały się precyzyjnym doбором metodologii, a także logiką wnioskowania. Dzięki temu autorka ta nie tylko jasno definiowała założenia badawcze, ale również w sposób dogłębny uargumentowała przyjęte przez siebie rozwiązania, co sprawia, że jej prace są nie tylko naukowo rzetelne, ale i niezwykle przekonujące. Z tego też powodu wiele z zaproponowanych przez nią rozstrzygnięć stanowi obligatoryjny punkt wyjścia do prac badawczych prowadzonych współcześnie. Nie sposób wyobrazić sobie rzetelnego opracowania problematyki współrzędności czy apozycyjności bez monografii przygotowanych przez Krystynę Kallas, a jej rozwiązania dydaktyczne są do dziś podstawą nauczania akademickiego.

* * *

Prace badawcze profesor Krystyny Kallas były zogniskowane wokół problemów gramatyki współczesnego języka polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem składni oraz słowotwórstwa, a także wokół stylistyki językoznawczej. Jej dorobek naukowy liczy blisko 60 pozycji i stanowi ważny wkład w tworzenie sformalizowanych opisów złożonych kwestii językoznawczych. Można go ująć klamrą od stylistyki do stylistyki, co nie zmienia faktu, że zawsze szczególne miejsce w dorobku autorki zajmowała składnia współczesnego języka polskiego, której poświęciła trzy monografie (*Formalno-gramatyczna klasyfikacja zdań pojedynczych dzisiejszej polszczyzny pisanej* (1974), *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim* (1980) oraz *Składnia współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych* (1993)). Każda z nich niezależnie wskazuje na fakt, że profesor Kallas zawsze podejmowała się problemów trudnych, które były wcześniej pomijane, zwłaszcza w kontekście pełnej i systemowej ich analizy. Jej publikacje stanowią do dziś podstawę opisu współczesnej polszczyzny i były wielokrotnie cytowane przez

badaczy reprezentujących różne nurty metodologiczne. Wykaz publikacji profesor Krystyny Kallas do roku 2003 został ujęty w pracy jej dedykowanej i opublikowanej w 2004 roku z okazji 40-lecia pracy naukowej (zob. Moroz, Wiśniewski 2004).

Punktem wyjścia i pierwszym obszarem zainteresowań toruńskiej badaczki są zdania pojedyncze, które starała się klasyfikować na podstawie kryteriów głównie formalnogramatycznych, co nie zmienia faktu, że nie rezygnowała podczas analiz z cech semantycznych, które często wskazywała przy opisie poszczególnych klas oraz przy ich dalszych podziałach. W swojej propozycji korzystała ona m.in. z rozwiązań zaproponowanych przez Henryka Misza (1967), od którego zapożyczyła m.in. rozumienie pojęcia syntaktemu, składni wraz z opozycją zdania i grupy syntaktycznej, a także samą klasyfikację syntaktemów oraz stosowany przez niego podział zdań pojedynczych (Misz 1968, zob. Grochowski 2011). Na podstawie przeprowadzonych obserwacji autorka zaproponowała klasyfikację zdań pojedynczych opartą na czterech zhierarchizowanych cechach – ilość członów głównych zdania, rodzaj stosunku syntaktycznego łączącego człony, ilość syntaktemów składających się na człon i ich przynależność do superklas syntaktemów oraz wartość klasowa syntaktemów tworzących człon. Zaproponowana klasyfikacja pozwoliła autorce na wyodrębnienie dwóch typów zdań pojedynczych – jednoczłonowych oraz dwuczłonowych, które realizują dwa podtypy – oparte na stosunku współrzędności lub niepodrzędności. Na niższych poziomach wyróżniono 31 superklas dzielących się ostatecznie na 107 klas struktur zdaniowych. Całe to opracowanie wskazuje bardzo dobitnie na cechy twórczości naukowej profesor Krystyny Kallas – drobiazgowość analiz, silne osadzenie w przyjętej metodologii badawczej oraz dążność do porządkowania złożonej materii językowej.

Drugim podjętym przez Krystynę Kallas blokiem tematycznym były rozważania dotyczące grup apozycyjnych. Autorka podjęła się tego problemu z pełną świadomością trudności narzucanych przez materię językową. Jest rzeczą znaną, że świadoma tej kwestii przykłada do różnych aspektów opisu odmienne metody badawcze. Uznaje bowiem, że zdanie sprawy z dysyunktywnych cech tego obiektu składniowego jest możliwe jedynie przy wykorzystaniu różnych narzędzi. Tym samym wychodzi ona poza granice wyznaczone przez składnię formalną (Saloni, Świdziński 1978), aby wykorzystać narzędzia z metod szeroko stosowanych w latach 70., m.in. metod

transformacyjnych czy roli szyku w kształtowaniu struktury tematyczno-rematycznej. Wynikiem tak zadeklarowanej perspektywy badawczej jest złożona i wieloaspektowa definicji grupy apozycyjnej, której przypisuje się trzy zasadnicze cechy formalnosyntaktyczne: (a) strukturę składającą się z dwóch grup rzeczownikowych; (b) typ relacji akomodacyjnej opartej na uzgodnieniu, rządzeniu lub braku powiązania akomodacyjnego oraz (c) brak wykładnika spójnikowego. Poza tymi cechami pozostaje natomiast – z uwagi na odmienny status – zgodność referencji członów grupy (Kallas 1980: 90–91). W opracowaniu tym Krystyna Kallas w sposób wyraźny oddziela natomiast sposób definiowania określonego obiektu składniowego – tu czysto formalny – od metod jego opisu, które mogą, a niekiedy powinny być wieloaspektowe. W tym wypadku czytelnik otrzymuje nie tylko drobiazgową analizę cech powierzchniowych grupy apozycyjnej, ale także próbę zmierzenia się z jej właściwościami głębokimi, co uwzględnia m.in. rolę transformacji apozycyjnej. Analizie podlegają również funkcje komunikatywne wynikające z kolejności członów takiej grupy, do czego są wykorzystywane różne perspektywy metodologiczne, oraz relacje denotacyjne. W każdym z tych wypadków autorka zwraca uwagę na skuteczność danego narzędzia badawczego, ale również pokazuje jego braki i wynikające z tego problemy interpretacyjne. Ten etap prac badawczych profesor Krystyny Kallas znamionował stopniowym odchodzeniem od rozwiązań metodologicznych Henryka Misza i poszukiwaniem narzędzi badawczych w najlepszym stopniu służących analizie danego zagadnienia składniowego (zob. Grochowski 2011). Jest on również jednoznacznym dowodem na to, że istnieją problemy językowe domagające się przekraczania ograniczeń narzucanych przez jedną podstawę metodologiczną.

Trzecim dużym blokiem zagadnień, z którym mierzyła się Krystyna Kallas, były kwestie dotyczące struktur współrzędnych. Zagadnienie to – podobnie jak inne – autorka potraktowała dogłębnie i wielostronnie, osadzając je jednocześnie w wyraźnie zarysowanym tle metodologicznym tworzonym przez składnię strukturalną. Opublikowana monografia była poprzedzona szeregiem artykułów, w których autorka mierzyła się z kwestiami definicji współrzędności, problemami jednorodności członów konstrukcji współrzędnych czy statusem wyrażen funkcyjnych stanowiących podstawę ich tworzenia. W wyniku przeprowadzonych studiów doszła do przekonania, że kluczową cechą definicyjną konstrukcji współrzędnych

jest wzajemna niezależność syntaktyczna ich członów, co prowadzi do wyodrębnienia szerokiej klasy struktur, poddających się dalszym podziałom na podstawie kryteriów tożsamości funkcji składniowej oraz obligatoryjności komponentu łączącego. Dzięki takiemu podejściu udaje się wyróżnić konstrukcje współrzędne syntaktycznie oraz konstrukcje współrzędne leksykalno-semantycznie, dla których typowa jest nietożsamość funkcji syntaktycznej łączonych członów oraz fakultatywność spójnika łączącego. Tak zarysowane tło pozwala autorce na szczegółowy opis własności różnego typu realizacji współrzędnych, w tym omówienie uzgodnień, w których uczestniczą konstrukcje współrzędne, typów struktur współrzędnych, a także ograniczeń szyku, którym one podlegają z podziałem na mechanizmy gramatyczne oraz leksykalno-semantyczne. Swoistym uzupełnieniem tak przeprowadzonego opisu współrzędności są rozważania na temat mechanizmów stylistycznych gier językowych opartych na tym modelu, np. *zrywać afisze i sejmy*. Skrupulatnie przeprowadzony opis współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych stanowi do dziś inspirację dla wielu badaczy i podstawę do analiz współrzędności sięgających płaszczyzny semantycznej i pragmatycznej (zob. Żmigrodzki 1997).

Osobny nurt w rozważaniach gramatycznych profesor Krystyny Kallas stanowi opis wybranych formacji słowotwórczych. Ta dziedzina towarzyszyła autorce przez wiele lat, stanowiąc istotny element jej prac naukowych. W sposób szczególny jednak autorka skupiała swoją uwagę na mechanizmach tworzenia derywatów przymiotnikowych, co nie przeszkadzało jej mierzyć się z problemami natury ogólnej takimi, jak kategorie słowotwórcze podobieństwa czy mechanizmy tworzenia przymiotnikowych formacji orzeczownikowych i odczasownikowych. Krystyna Kallas zabierała również głos w sprawie kształtującego się modelu słowotwórstwa gniazdowego.

Szczególną funkcję w dorobku Krystyny Kallas pełnią teksty dotyczące kwestii stylistycznych, od nich bowiem rozpoczęła ona swoją przygodę naukową i na nich skończyła. W tym zakresie szczególne miejsce w jej dorobku zajmuje Julian Przyboś, którego metaforyce poświęciła swój debiutancki artykuł z 1961 roku i do którego wróciła w 2003 roku, podejmując się opisu „fantazji słowotwórczych” opartych na podstawie wyrażenia *słowo* oraz – niezależnie – neologizmów związanych z podstawą *ziele*. Z tym zakresem obserwacji związane były również rozważania autorki podjęte w pierwszej

fazie jej badań, kiedy to zajęła się analizą ludowych zjawisk stylistycznych w twórczości Teofila Lenartowicza (1966).

* * *

Profesor Kallas pełniła również rolę mentorki dla wielu młodych badaczy, wspierając ich rozwój naukowy i zachęcając do zgłębiania zawłości języka polskiego. Dzięki swojej pracy dydaktycznej wychowała liczne pokolenia studentów, którzy czerpali z jej wiedzy i pasji do języka. W trakcie swojej bogatej kariery akademickiej pełniła funkcję promotorki licznych prac magisterskich, a pod jej kierunkiem powstało pięć rozpraw doktorskich, które podejmowały kluczowe zagadnienia słowotwórcze oraz składniowe współczesnego języka polskiego. Tematyka ta była jej szczególnie bliska, a jej wkład w rozwój tych dziedzin był nieoceniony. Krystyna Kallas miała unikalną umiejętność tłumaczenia nawet najbardziej skomplikowanych kwestii językowych w sposób przystępny i klarowny, co czyniło ją wyjątkowym dydaktykiem. Te same zdolności wykorzystywała przy opracowywaniu podręczników akademickich, które na trwałe wpisały się w kanon literatury językoznawczej. Ogromną popularnością w tym zakresie cieszy się – wykorzystywany w dydaktyce akademickiej do dziś – podręcznik opisujący słowotwórstwo przymiotnika umieszczony w tomie morfologicznym *Gramatyki współczesnego języka polskiego*, który miał w sumie trzy wydania. Oprócz klasycznych podręczników, jej prace znalazły swoje miejsce również w innych opracowaniach dydaktycznych. Jej rozważania o charakterze podręcznikowym zostały wykorzystane w *Materiałach do ćwiczeń*, które ukazały się nakładem Uniwersytetu Warszawskiego w 1996 roku oraz w wyborze opracowań *Współczesna polszczyzna* wydanym przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w 2003 roku. Te publikacje stały się cennym źródłem wiedzy dla kolejnych pokoleń studentów i badaczy.

Śmierć profesor Krystyny Kallas była zaskoczeniem dla wszystkich jej bliskich – przyjaciół, kolegów i koleżanek. Każdy, kto miał przyjemność ją poznać, zapamiętał ją jako osobę skromną, o ogromnej życzliwości, wielkim sercu i otwartości. Każdy człowiek był dla niej ważny, każdemu poświęcała mnóstwo swojego czasu i wiedzy. Jej uczniowie zawsze mogli liczyć na jej pomoc i wsparcie w chwilach trudnych. We wszystkim, czego się podejmowała, wykazywała ogromne zaangażowanie, zawsze wyjaśniając w pełni

problemy naukowe, wspierając swoich doktorantów i magistrantów w przygotowaniu ich rozpraw, ale również rozwiązując liczne problemy Zakładu czy Wydziału. Zapamiętamy ją jako wspaniałego Profesora, osobę życzliwą i otwartą, bliską wszystkim tym, którzy mieli okazję spotkać ją na swojej drodze.

Bibliografia

- GROCHOWSKI M., 2011, Między składnią semantyczną a asementyczną, czyli o wpływie Henryka Misza i Zygmunta Saloniego na poglądy składniowe Krystyny Kallas, *Linguistica Copernicana* 1(5), s. 301–311, [online:] <https://doi.org/10.12775/LinCop.2011.017>.
- GROCHOWSKI M., 2024, Krystyna Kallas, w: M. Grochowski (red.), *Przewodnik językowo-encyklopedyczny po gramatyce semantycznej języka polskiego w ujęciu historycznym*, t. 2: *Artykuły osobowe*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, s. 110–112.
- KALLAS K., 1961, Metaforyka wierszy Juliana Przybosa, *Językoznawca. Studenckie ogólnopolskie pismo językoznawcze*, nr 6, Lublin, s. 67–75.
- KALLAS K., 1966, Trzy ludowe zjawiska stylistyczne w twórczości Teofila Lenartowicza, *Zeszyty Naukowe UMK*, z. 17, s. 101–116.
- KALLAS K., 1974, *Formalnogramatyczna klasyfikacja zdań pojedynczych dzisiejszej polszczyzny pisanej*, Warszawa–Poznań: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- KALLAS K., 1980, *Grupy apozycyjne we współczesnym języku polskim*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- KALLAS K., 1993, *Składnia współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- KALLAS K., 1996, Kilka uwag na temat charakterystyki akomodacyjnej i konotacyjnej leksemów BYĆ, w: D. Kopcińska (wybór), *Materiały do ćwiczeń, seria druga, opracowania. Gramatyka opisowa*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 310–321.
- KALLAS K., 1999, Przymiotnik, w: R. Grzegorzczakowa, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, wyd. 3 (poprawione), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 469–523.
- KALLAS K., 2003a, Juliana Tuwima „fantazje słowotwórcze” oparte na podstawie SŁOWO, w: M. Gębka-Wolak, I. Kaproń-Charzyńska, M. Urban (red.), *Studia z gramatyki i leksykologii języka polskiego. Prace dedykowane Profesor Marii Szupryczyńskiej*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 25–33.

- KALLAS K., 2003b, O neologizmach Juliana Tuwima derywowanych od podstawy ZIELE, w: M. Jakitowicz, V. Wróblewska (red.), *W kręgu folkloru, literatury i języka. Prace ofiarowane Profesorowi Mirosławowi Kasjanowi w 70. rocznicę urodzin*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 311–321.
- KALLAS K., 2003c, Semantyczne uwarunkowania kolejności współrzędników, w: J. Bartmiński, M. Nowosad-Bakalarczyk (red.), *Współczesna polszczyzna. Wybór opracowań 6: Części mowy*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 118–122.
- MISZ H., 1967, *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*, Bydgoszcz: Bydgoskie Towarzystwo Naukowe.
- MISZ H., 1968, Podstawy klasyfikacji polskich zdań pojedynczych, w: *Otázky slovanské syntaxe II*, Brno: Universita J. E. Purkyně, s. 221–227.
- MOROZ A., WIŚNIEWSKI M. (red.), 2003, *Studia z gramatyki i semantyki języka polskiego. Prace dedykowane Profesor Krystynie Kallas*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- SALONI Z., ŚWIDZIŃSKI M., 1985, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [maszynopis 1978].
- ŻMIGRODZKI P., 1997, K. Kallas, *Składnia współczesnych polskich konstrukcji współrzędnych*, *Polonica* 18, s. 234–236.